

Ay Yıldızın İzinde Kıbrıs ve Irak Türkleri*

Cyprus And Iraqi Turks In The Footsteps Of The Crescent And Star

Yasin Cemal GALATA**

* Makale 16-18 Nisan 2021 tarihinde Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu-II'de çevrimiçi olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi., Güzelyurt - Kıbrıs.

Orcid Id: 0000-0002-5318-8591.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Yasin Cemal Galata

E-posta / E-mail:
yc.galata@gmail.com

Geliş Tarihi / Recived Date:
20 Aralık 2022

Kabul Tarihi / Accepted Date:
14 Şubat 2022

Araştırma Makalesi / Research Article

Atrf / Citation:
Yasin Cemal Galata, "Ay Yıldızın İzinde Kıbrıs ve Irak Türkleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 133, Sayı 262, İstanbul 2023, s. 111-130.

doi: 10.55773/tda.1221641

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Mezar taşları bir milletin kültürel genetik kodlarıdır. Türkler eski zamanlardan itibaren önem verdikleri mezar taşlarını geçmişten günümüze taşımışlardır. Geniş Avrasya coğrafyasındaki Türk mezar taşlarında Türk boy damgaları, eski Türk yazıtları, çeşitli ortak kültürel motiflerin yanı sıra ay yıldız sembolü de sıklıkla işlenmiştir.

Osmanlı idaresinin sona ermesiyle farklı zaman dilimlerinde katliamlara ve kültürel asimilasyona tabi tutulan Kıbrıs ve Irak Türkleri milli bir sembol olan ay yıldızlı mezar taşları aracılığıyla günümüze kadar kültürel kimliklerini korumuşlardır. İki farklı coğrafyada ay yıldızla işlenmiş ortak mezar taşları kültür birliğinin en önemli ispatıdır. Kıbrıs'ta 1950'lerde başlayan Türklere yönelik mezalime karşı milli duygular mezar taşlarına işlenmiştir. Irak Türkmeneli (Telafer, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tuzhurmatu, Tavuk, Mendeli) bölgesinde Osmanlı'nın son dönemlerinden başlamak üzere yapılmış ay yıldız motifli mezar taşları günümüze kadar taşınmıştır.

Kıbrıs ve Irak Türkmeneli bölgeleri Türk Dünyasının iki önemli coğrafyasıdır. 2012 ve 2018 yıllarında Irak'ın Erbil, Altunköprü, Kerkük ve Tuzhurmatu şehirlerine, 2017 ve 2018 yıllarında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne yapmış olduğumuz saha araştırmaları kapsamında elde ettiğimiz mezar taşlarında ay yıldız motifli üzerinden iki farklı coğrafyanın ortak paydaları sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs Türkleri, Irak Türkleri, Mezar Taşları, Ay Yıldız Sembolü.

Abstract

Gravestones can be described as the cultural genetic codes of a nation. Turks, who have attached importance to tombstones since ancient times, have preserved and protected them from the past to the present. There are common

gravestone designs of Turks in the vast Eurasian geography. Turk Stamps, inscriptions and various symbols can also be observed on Turkish gravestones. The crescent and star symbol are a frequently encountered item on material items in Turkish culture.

Turkish Cypriots and Iraqi Turks, subjected to genocide and cultural assimilation in various time periods subsequent to the end of the Ottoman rule, have managed to preserve their national values by virtue of tombstones. Common tombstones engraved with the same elements in two different geographies having the crescent and star symbol are the most significant proof of the cultural unity. National symbols against the atrocities against Turks that started in Cyprus in the 1950's were also engraved on tombstones. Tombstones with crescent and star symbols, that were built starting from the last periods of the Ottoman Empire in Iraq, have been carried to our day. Turkish Cypriots and Iraqi Turkmeneli regions are considered as the two important geographies of the Turkic World.

I reveal the common denominators of two different geographies via the crescent and star symbol, based on the images obtained within the scope of the field research I carried out in the cities of Arbil, Altunkoprü, Kirkuk and Tuzhurmatu in Iraq in 2012 and 2018, and in the Turkish Republic of Northern Cyprus in 2017 and 2018.

Keywords: Turkish Cypriots, Iraqi Turks, Gravestones, Crescent And Star Symbol.

1. Kıbrıs'ın Kısa Tarihi

Kıbrıs tarih boyunca Mısır, Hitit, Yunan, Sümeriler, Finike, Asur, Pers, Makedonlar (Büyük İskender), Roma, Bizans, Templiyer Şövalyeleri, Memluk, Venedik ve Osmanlı devleti gibi farklı medeniyetlerin hâkimiyetine girmiştir.¹ Kıbrıs Orta Çağ'da Haçlı Seferleri esnasında Latin etkisine girmiş Katolik mezhebinin adada hâkimiyet kurması ile Papa önderliğinde sürdürülen Haçlı Seferlerinde Kıbrıs stratejik bir önem kazanmıştır. Kıbrıs'ın Haçlı ordularının askeri üssü haline gelmesi ise İngiliz kralı Richard'ın 1191 senesinde adayı ele geçirmesi ile başlamıştır. Memluklar döneminde 1426 tarihinde Memluk Sultanı Tanrıverdi komutanlarını Kıbrıs'a fetih için göndermiş ve Kıbrıs bir asır boyunca Memluk egemenliğinde kalmıştır. Fakat Memluklar adada daimi askeri bir güç bulundurmamış ve adaya Müslüman nüfus yerleştirme yoluna gitmemişlerdir.²

Venedikliler döneminde Kıbrıs'ta pek çok taşınmaz ve arsa Ortodoks kilisesinden alınarak Latin kilisesine devredilmiştir. Söz konusu düzen Osmanlı dönemine kadar devam etmiştir. Buna bağlı olarak, Katolik mezhebinin adada baskısı artmış ve Ortodoks kilisesinin din adamlarının bütün ayrıcalıkları kaldırılmış, kilisenin birçok mülküne el konmuştur.³

2. Kıbrıs'ta Türk Hâkimiyeti

II. Selim döneminde Mısır'dan İstanbul'a padişah için gönderilen hediyelere Kıbrıs'ta şövalyeler tarafından el konulması, 1563 yılında Mısır hazine defterdarının bindiği geminin yağmalanması ve Türklerin dini anlam yüklediği İslam akınları döneminden kalma Hala Sultan türbesinin güvence altına alınması gibi nedenler Kıbrıs'ın fethinin gerekçeleri arasındadır. Osmanlı or-

¹ Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Ankara, 2010, s. 33.

² Fatih Yahya Ayaz, *Memluk-Kıbrıs İlişkileri*, TTK, Ankara, 2016, s.132-134.

³ A.e., s. 28.

dusunun Lala Mustafa Paşa önderliğinde Kıbrıs'a askeri çıkartması adanın güneyinden başlamış, 3 Temmuz 1571'de Tuzla, 9 Eylül 1571'de Lefkoşa fet-hedilmiştir.⁴

Osmanlı devletinin adayı fethinden önce Kıbrıs'ta günümüzde bilinen yak-laşık 76 köyde hiçbir yaşam bulunmamaktaydı. 1571'de ise Kıbrıs genelindeki 832 köyün 225'i harap bir vaziyetteydi.⁵ Osmanlı devletinin iskân poli-tikası doğrultusunda adaya Türk aileler gönderilmiştir. Kıbrıs'a yerleştirilen Türkmen oymakları; Şamlu, Karahacılı, Cerid, Eskiyörük, Avşar, Gedüklü, Toslaklı, Kiselioğlu, Patralı, Saçıkara, Sendil, Solaklı, Şeyhlü, Hardal, Paş-maklı, Yazılı, Hacısalı, Tataroğlu, Kaçar, Horzum, Çıplaklu, Köseli, Karake-çeli'dir.⁶ Coğrafi olarak bakıldığında ise Kıbrıs'a Aksaray'dan, Seydişehir'den, Develihisar'dan, Ürgüp'ten, Niğde'den, Akşehir'den, Adana'dan, Mersin'den, Silifke'den göçler gerçekleşmiştir. Ayrıca Venediklilerin baskısından göç eden yerli halk da Kıbrıs'a geri çağırılmıştır. Osmanlı döneminde Ortodoks kilisesi en parlak devrini yaşamış Venedik'in şiddetli baskısından ve zulmünden do-layı ıssızlaşan köyler Anadolu'dan gelen Türkler ile şenlenmiştir.⁷

3. Kıbrıs Türkleri ve EOKA Terörü

1821 yılında Mora'da başlayan Rum isyanına kadar Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasında büyük sosyal, politik sorunlar oluşmamıştır. Mora isyanı sebebiyle göz hapsine alındıklarında Kıbrıslı Rumlar Sultan II. Mahmut dö-neminde reformlardan Müslümanlardan daha fazla faydalanmışlardır. 1821 ve 1833'te bütün yeniliklere rağmen Kıbrıslı Rumlar Türklere karşı isyanlar çıkarmışlardır. Rum isyanlarında rahiplerin ve papazların önemli rolleri ol-muştur. Kiliseler Rum eşkıyaların örgütlendiği yerler haline dönüşmüştür. Ayrıca, Kıbrıs'ta bulunan Avrupalı konsoloslardan, diplomatlardan güç alan Rumlar Türk yönetimine karşı itaatsiz bir tavır sergilemeye başlamışlardır.⁸

4 Haziran 1878'de Osmanlı ve İngiltere arasında imzalanan Kıbrıs Kon-vansiyonu ile Kıbrıs'ın kullanım hakkı İngiltere'ye devredilmiş. İngiltere bu anlaşmayla Kıbrıs'a fiilen hâkim olmuştur. 1878'de başlayan İngiliz sömür-ge yönetimiyle birlikte Kıbrıslı Rumlar, 1821 Mora İsyanıyla başlayan Yunan bağımsızlık hareketinden ilham alarak Yunanistan ile birleşme hedefleri için örgütlenmeye başlamışlardır. Adada politik durum giriftleşirken 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere Kıbrıs'ı ilhak etmiştir.⁹

Milli Mücadele'nin ardından Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'ın İngiltere mülkiyeti olduğunu kabul etmek durumunda kalmıştır. 1923'ten 1959'a kadar Rumlar adanın statüsünü değiştirmek için silahlı te-şebbüslerde bulunmuşlardır. 1955 yılında Rumlar EOKA terör örgütünü fa-

⁴ Haydar Çoruh, *Sultan İkinci Mahmud döneminde Kıbrıs (1808-1839)*, TTK, Ankara, 2017, s. 9.

⁵ A.e., s. 260.

⁶ Nazım Beratlı, *Kıbrıslı Türklerin Kökeni ve Kıbrıs'ta Bektaşilik*, Kalkedon, İstanbul, 2008, s. 31.

⁷ Özkul, *a.g.e.*, s. 43.

⁸ Çoruh, *a.g.e.*, s. 313-343.

⁹ George Hill, *Kıbrıs Tarihi*, (çev.) Nazım Can Serbest, İş Bankası, İstanbul, 2010, s. 243-352.

aliyete geçirmişler ve Kıbrıs Türklerine yönelik saldırıların artması üzerine 1956 yılında Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuştur. TMT Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı teşebbüslerine karşı başarılı mücadeleler vermiş. 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası için değişiklik öngören yasasının reddi karşısında Kıbrıslı Rum terör örgütü EOKA Türkleri adadan kovmak için 22 Aralık 1963 tarihinde Lefkoşa yakınlarında KüçükKaymaklı'da silahlı saldırılarına başlamıştır. Tarihe Kanlı Noel olarak geçen olayların başlamıştır. Rum çetecilerin faaliyetleri neticesinde pek çok Kıbrıslı Türk katledilmiş veya kaybolmuştur. Ayrıca Türkler 203 köyden kaçmak zorunda kalmıştır.. 1963-1974 yılları arasında EOKA'nın Türklere yönelik başlattığı abluka sonucunda 25 bin Türk'ün yaşadığı yerden göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁰ Kıbrıslı Türkler; Türkiye, İngiltere ve Avusturalya göç etmişlerdir. Kıbrıs, Rum ablukasını nedeniyle 1974 Kıbrıs Barış harekâtına değin Kıbrıslı Türkler için bir açık hava hâşhanesine dönüşmüştür.¹¹ Kıbrıslı Türkler, Rum baskısına direnirken adanın dört bir tarafında şehitler vermiş ve mezar taşlarına genellikle ay yıldız işlemişlerdir. Çalışmamızda, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin dört farklı bölgesinden mezar taşlarından görsel örnekler sunulmuştur.

4. Kıbrıs'ta Türk Mezar Taşları

4.1. Lefkoşa Küçük Kaymaklı

Kıbrıs'ın tarihi boyunca en önemli şehirlerinden biri olan Lefkoşa'nın Küçük Kaymaklı mezarlığında 1950 ve 60'lı yıllarda EOKA terör örgütü tarafından şehit edilmiş Kıbrıslı Türklerin mezar taşları bulunmaktadır. Mezar taşlarında genel olarak isimler, doğum yerleri, doğum ve ölüm tarihleri, ne şekilde vefat ettiği, meslekleri, siyah beyaz fotoğraflar, dönemin terör saldırılarından özellikle EOKA tarafından şehit edildiğine dair ifadeler ve ay yıldız motifleri yer almıştır. Mezar taşlarında genellikle hilallerin içinde olan siyah beyaz fotoğraflar zamanla tahrip olmuştur. Taşların yapım tarihi ise 1940, 1950 ve 1960'lı yıllara dayanmaktadır.

Mezar taşlarının örnekleri şu şekildedir:

- EOKA canileri tarafından gaddarca vurularak şehit olan Salih Tahir 17.7.1958 (Foto 1)
- Kimdir kalacak Tanrıdır, ancak doğdu 1920 göçtü 28.5.1956, Kahpe Tedhişçinin zalim bir bomba parçası ile şehit olan vazife ve Türklük aşığı polis Aytumalı İrfan Ali, ruhu için Fatiha (Foto 2),
- Cumhuriyet gecesi şenliklerinde evinin balkonunda vurularak 29 yaşında pek genç iken öldürülen dört çocuk anası Gülten Yunus 16.8.60 (Foto 3),
- Yoktur kalacak Tanrıdır, ancak burada gümrük memurlarından Ahmet Vasfi Zevcesi Aliye Ahmet yatıyor, merhume 85 yıl yaşadıktan sonra 28

¹⁰ Hacı Osman Yıldırım ve diğ., *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı Yayın Nu:43, Ankara, 2000, s. 31-35-37.

¹¹ Hatice Kurtuluş ve Semra Purkıs, *Kuzey Kıbrıs'ta Türkiyeli Göçmenler*, İş Bankası, İstanbul, 2014, s. 20.

Ağustos 1947 tarihinde gözlerini hayata kapamıştır, ruhu için Fatiha (Foto 4),

- Vasilyalı Mustafa Kara Hasan 24.6.54'de 75 yaşında vefat etmiştir, ruhu için Fatiha (Foto 5),
- Baki Tanrıdır, Ahmet İzzet Yüzbaşı, ruhuna Fatiha, ölümü 17 Temmuz 54, yapan Hasan Tahtakale (Foto 6),
- Baki kalacak Tanrıdır, ancak Girit Teralı Hasan Osman 17 Ocak 1960 tarihinde 65 yaşında vefat etmiştir, ruhuna Fatiha (Foto 7),
- Ateşin kazasından kurtulamayıp gözlerini yuman Özker Hasan, ruhu için fatiha 21.3.1959 (Foto 8),
- Lefkoşalı Kanı Mustafa Refikası Feriha Kani, ruhu için Fatiha, vefatı 25.12.1950 (Foto 9),
- Merhum emekli kaza başçavuşlarından Mehmet Salih, doğum 1879 vefatı 13.8.1959 ruhuna Fatiha (Foto 10).

4.2. Gazimağusa

Kıbrıs'ın güneydoğusunda yer alan Mağusa'nın yerleşim tarihi milattan önceki zaman dilimlerine dayanmaktadır. Tarihi sağlam surlarla çevrilmiş şehirde Venedik, Osmanlı ve İngiliz Sömürge döneminden kalma eserler mevcuttur. I.Dünya Savaşında İngilizlere esir düşen Türk askerlerinin bir kısmı Mağusa'ya getirilmiş. Şehit olan Türk askerleri için surların dışında Çanakka- le semtinde sonraki dönemlerde şehitlik oluşturulmuştur.

1964 yılında Mağusa'da yaşayan kaza amiri Ahmed Sami Çanakka- le Şehitliği tarihini şu şekilde aktarmıştır;

“Sayıları 2000 civarında tahmin edilen Türk esirleri, on gün arayla iki ayrı vapur kafilesi halinde ve İngiliz harp gemilerinin refakatinde Eylül 1916, ayında Mağusa Limanına vasil olmuşlardı. Türk esirlerinin hepsi de Çanakka- le veya Süveyş harekâtlarında esir edilenler, onbaşı, çavuş veya başçavuşlardı. Esirlik yılları zarfında esir kamplarında ölenler evvelâ şimdiki Namık Kemal Lisesi mıntkasındaki eski ve yeni mezarlıklara ve bir müddet de karakoldaki esir kampı yanındaki özel mezarlığa gömülmüş- lerd. Daha sonraki yıllarda bakımsızlık yüzünden kaybolmağa yüz tutan bu mezarlıklardan kurtulabilen esir mezarları halen Türkler tarafından mezarlık olarak kullanılmakta olan Mağusa Türk Mezarlığının bir kısmına nakledilmişler ve bugün orada görülebilmektedirler.”¹²

Çanakka- le şehitliğiyle iç içe olan Gazimağusa kabristanında bulunan mezar taşlarında genel olarak isimler, doğum yerleri, doğum ve ölüm tarihleri, ne şekilde vefat ettikleri, siyah beyaz fotoğraflar, dönemin terör saldırılarından özellikle EOKA tarafından şehit edilenler için caniler tarafından şehit edildi ifadesi yer almıştır. Taşlarda ay yıldız motifleri yanı sıra mezar taşı yapan ustanın adı da yazılmıştır. Taşların yapım tarihi 1940, 1950 ve 1960'lı yıllara dayanmaktadır.

Mezar taşları örnekleri şu şekildedir;

¹² Ahmed Sami, “1914-1918 Cihan Savaşı Kıbrıs İngiliz Esir Kamplarında Ölen ve Mağusa'da Top- rağa Verilen Şehitlerimiz”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2017, s.95.

- Caniler tarafından şehit edilen Aytotorolu Ayşe Mehmed Ali, ruhuna Fatiha. Vefatı 15.7.1958, yapan Kemal Hasan, Lefkoşa Tahtakale (Foto 11),
- Caniler tarafından şehit edilen Ali Mehmed, vefatı 3.1.1958, ruhuna Fatiha (Foto 12),
- Caniler tarafından şehit edilen Vasillili Osman Ahmed, ruhuna Fatiha, vefatı 13.7.1958, yapan Kemal Hasan, Lefkoşa Tahtakale (Foto 13),
- Caniler tarafından şehit edilen Aytotrolu Kemal Salih, ruhuna Fatiha, vefatı 12.7.1958, yapan Kemal Hasan, Lefkoşa Tahtakale (Foto 14),
- İngilizler tarafından şehit edilen Aygalıdalı Fuad Yusuf, ruhuna Fatiha, vefatı 28.1.1958, yapan Kemal Hasan, Lefkoşa Tahtakale (Foto 15),
- Merhum Ahmed Ethem Kantarcı, ruhu için Fatiha, vefatı 23.6.1960 perşembe günü 70 yaşında (Foto 16),
- Otomobil kazasında Hasan Mehmet, vefatı 18 Kasım 1958, ruhuna Fatiha (Foto 17),
- Denizde boğulmuş bulunan Derviş Yusuf, 6 çocuk babası, ruhuna Fatiha, 1924-28.7.1958, yapan Kemal Hasan, Lefkoşa Tahtakale (Foto 18).

4.3. Lefke

Lefke Kasabası Kıbrıs'ta görevi sona eren Osmanlı memur ailelerinin zamanla yaşadığı bir yer olmuştur. Lefkeli ailelerin lakapları Binbaşıoğulları, Paşazadeler, Kayyumzadeler, Müderriszadeler, Nekipzadeler memurların bu bölgede yaşadığını ispatlamaktadır.¹³ Lefke bakır madeni ve portakalıyla meşhurdur. Yerleşim itibarıyla Rumeli'deki ya da Kafkasya'daki Türk köylerini andırmaktadır. Osmanlı döneminde 1580'de Lefke'de açılan Piri Paşa Medresesi Kıbrıs'ta Lefkoşa dışında açılan ilk medrese olmuştur. Lefke'nin eski zamanlardan kalma gerizleri, hamamları ve konakları, Osmanlı dönemi boyunca mamur bir belde olduğunu göstermektedir.¹⁴ Lefke'de ay yıldız simgesine sıklıkla rastlanılmaktadır, özellikle konak süslemelerinde kullanılmıştır. Piri Paşa Caminin haziresinde merhum müderris Hüseyin Zihni Efendi'ye ait mezar taşı (Foto 19) Kıbrıs Türklerinin ay yıldızlı mezar taşlarına ait güzel bir örnektir. Ayrıca Lefke'de bulunan Türk şehitliğindeki yakın dönemlere ait mezar taşlarında ay yıldız motifleri işlenmiştir.

4.4. Karpaz Yeşilköy

Yeşilköy, 1974 Mutlu Barış Harekâtı'na kadar Türklerle Rumların birlikte yaşadığı karışık bir yerleşim yeri idi. 1959 yılında, Kıbrıs'taki yerleşim yerlerinin isimlerinin Türkçeleştirilmesi faaliyeti esnasında köye "Yeşilköy" adı verilmiştir. Kıbrıs'ın kuzeydoğu ucunda yer alan Yeşilköy mezarlığında eski Türk mezar çeşitlerinden olan balbal(heykel) mezar taşları örneklerine rastlanılmıştır.¹⁵

¹³ Nazım Beratlı, "Tarih Boyunca Yabancıların Kaleminden Lefke Kasabası", *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2019, s. 27.

¹⁴ A.e., s.20.

¹⁵ Gökçe Yükselen Peler, "Aya Androniko'nun İslami Balbalları: Kıbrıs Yeşilköy'de Bulunan Bazı Mezar Taşları Üzerine Toplum-Dilbilimsel Düşünceler", *İ.Ü.Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı 57, 2017, s.182.

Köy mezarlığında yer alan taşların birçoğu zamanın ve iklimin etkisiyle tahrip olmuştur. Mezar taşı örnekleri şu şekildedir:

- Merhum Molla Mehmed Manyera(?) doğum(?) vefatı 7.7.1956 (Foto 20),
- Merhum Molla Evren(?) Manyera(?) doğum 1891 (Foto 21),
- Hasan Hüseyin doğum ve vefat tarihi yok, Osmanlı başlıklı mezar taşına benzetilmiş ve sadece ay yıldız bulunmaktadır (Foto 22),
- Merhum Ahmed Bayram Mehmed vefatı 21.8.1958, ruhuna fatiha, yapan Kemal Hasan, Lefkoşa Tahtakale (Foto 23),
- Merhume Abide Mehmed Miço, 1888-31.1.1958, yapan Kemal Hasan, Lefkoşa Tahtakale (Foto 24).

5. Irak'ta Türk Hâkimiyeti

Türklerin Irak'a bilinen ilk göç hareketleri 674 yılına kadar uzanmaktadır. Türkistan'a ilerleyen Emevi ordusu Türklerle savaşmış ve yanına aldıkları Türk askerlerini Irak'ın Basra bölgesine yerleştirmişlerdir. 755 yılında Abbasilerin Horasan valisi Fazl bin Yahya el-Bermeki ordusunda hizmete alınmak üzere 20 bin Türk askerini Irak'a göndermiştir. Abbasi Halifeleri Me'mun ve Mutasım döneminde Türkler ordu ve devlet yönetiminde yer almış ve başkent Bağdat'ta Türk nüfusunun sayısı artmıştır. 836 yılında Halife Mutasım'ın emriyle Türk kumandan Aşnas tarafından Türk hassa askerleri için Samerra şehri Türk askerlerinin karakteristik ve milli yapılarının bozulmaması, korunması için kurulmuştur.¹⁶

Dokuzuncu yüzyıldan başlayarak 10. ve 11. yüzyıllarda Irak'a yoğun olarak göç eden Türkler, günümüzde Irak'ın orta, kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Osmanlı dönemine kadar sürekli Türk boylarının göçleriyle beslenen Irak Türkleri genel nüfusun yaklaşık yüzde on ikisini teşkil etmektedir. Irak'ta hâkimiyet kuran Türk devletleri şunlardır; Selçuklular (1055-1194), Atabeyler (1127-1233), Celayirliiler (1339-1410), Karakoyunlular (1411-1468), Akkoyunlular (1468-1508), Safeviler (1508-1534) ve Osmanlılar (1534-1918)'dir.¹⁷

Haşim Nahit Erbil 1922 yılında Irak Türkleri'nin yaşadığı coğrafyalardan şöyle bahsetmiştir:

“Şimal-i Irak'ta Türk nüfusu Telafer kasabasından başlar, Musul Nebi Yunus, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tercil, Tazehurmatu, Tavuk, Tuzhurmatu, Kifri, Kara Tepe, Deli Abbas, Deltava şehir ve kasabaları kamilen Türklerle meskun olduğu gibi, Bağdat şehrinin Karakol mahallesi, Baku-ba, Mendeli, Şehreban, Kızlarbat, Hanekin kasabaları ahalise de Türk'tür. Bu sayılan kasabalar civarında pek çok Türk köyleri mevcuttur.”¹⁸

Bu bölgeler zaman içinde Irak'ın Türkmeneli bölgesi olarak tanımlanmıştır.

Öz olarak, Irak'ta Türklerin yerleşmeleri Selçuklular öncesine dayanmaktadır, Osmanlı döneminde yapılan iskan politikalarıyla Irak'ta Türk varlığı

¹⁶ Suphi Saatçi, *Irak'ta Türk Varlığı*, TTT Yayınları, İstanbul, 1996, s. 39-40.

¹⁷ A.e., s. 31-44-109.

¹⁸ İzzettin Kerkük, *Haşim Nahit Erbil ve Irak Türkleri*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2004, s. 98.

kökleşmiştir. Osmanlı devletini Bağdat gibi önemli bir eyaleti güvence altına almak için bugünkü Irak'ın kuzeybatısında bulunan Telafer'den itibaren, güneydoğudaki en uç yerleşmesi sayılan Mendeli'ye kadar uzanan büyük bir güvenlik şeridi üzerinde, Türk nüfusunu yerleştirerek, bölgenin Türk kimliğini günümüze kadar canlı tutmuştur.¹⁹

Kerküklü ünlü Türkmen şair Mustafa Gökkaya Irak'ta kadim Türk varlığının izlerini şu hoyratla ortaya dile getirmiştir;

“Bir milletiz düveliyiz
Cihan içre biz doluyuz
Irkımızda hain olmaz
Türk yaşarsız Türk ölürüz”²⁰

6. Irak Türklerinin Maruz Kaldığı Katliamlar

Irak Türklerine yönelik 1920'li yıllardan yakın dönemlere kadar çeşitli dönemlerde politik baskılar yapılmıştır ve katliamlar gerçekleşmiştir. Osmanlı devletinin sonrasında İngiliz işgal yönetimine karşı Türkler çeşitli yapılanmalar oluşturmuştur. Örneğin Kerkük'te Şeyh Rıza Vaiz önderliğinde Müdafaa-i Milliye adıyla gizli teşkilat örgütü kurulmuştur.²¹ Fakat Irak Türkleri hedeflerine ulaşmamıştır. İngiliz mandası altındaki Irak devletinde Türklere yönelik katliamlardan ilki 1924 yılında Kerkük'te Irak ordusu tarafından gerçekleştirilmiştir. Levi katliamı olarak bilinen bu vaka bir bakıma Irak Türklerinin makûs talihinin de ilk basamağı olmuştur. Irak'ın İngiltere tarafından işgalinden sonra İngiliz yönetimi yerli Hıristiyan, Yahudiler, Nesturiler ve firari Ermeniler'den Irak ordusu içinde birlikler teşkil etmiştir. Takriben 400 kadar Nesturi asker Kerkük kışlasına yerleştirilmiş, bu askerden bazıları çarşıda, pazarda esnafı ve ahaliyi tahrik etmiş ve olaylar meydana gelmiştir. Olayların büyümesiyle silahlı Nesturi askerler tarafından savunmasız Kerkük Türklerine ateş açılmış ve birçok Türkmen hayatını kaybetmiştir. İngiltere ve Türkiye arasında 1924 tarihinde yapılan Haliç Konferansı sırasında böyle bir saldırının Irak Türklerinin önemli kültür ve yerleşim merkezlerinden biri olan Kerkük'te yapılması Irak Türklerine ve Türkiye'ye birer gözdağı verildiği şeklinde yorumlanmıştır.²²

1 Temmuz 1946'da Kerkük Petrol Şirketinde çalışan işçiler çalışma şartlarının düzeltilmesi için şirket yönetimine ilettikleri taleplerin karşılanmaması üzerine durumu protesto etmek amacıyla işçiler toplu iş bırakmışlardır. Gavurbağı meydanında toplanan işçilere 12 Temmuz günü polis güçleri tarafından ateş açılmış ve yirmiyeye yakın Irak Türkmeni hayatını kaybetmiştir. Bu hadise tarihe 12 Temmuz 1946 Gavurbağı Katliamı olarak geçmiştir.²³

1991 yılında I. Körfez Savaşı sırasında merkezi otoritenin kaybolması üzerine Irak'ın kuzeyinden gelen peşmerge güçleri Kerkük, Altunköprü, Tazehur-

¹⁹ Suphi Saatçi, *Irak Türkmen Boyları*, Ötüken, İstanbul, 2015, s. 20.

²⁰ Nazım Terzioğlu, *Kerküklü Mustafa Gökkaya*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2014, s. 68.

²¹ Necat Kevseroğlu, *Kerkük'te İlkler*, Kerkük, 2021, s. 123.

²² Kerkük, *a.g.e.*, s.134-135.

²³ Saatçi, *Irak'ta Türk Varlığı*, s. 207.

matu, Tuzhurmatu gibi Türkmen yerleşim yerlerine saldırmışlar, yağmalamalar ve kundaklamalarda bulunmuşlar. Yaşanan olaylardan sonra Bağdat yönetimine bağlı ordu birlikleri Kerkük'e doğru ilerlemiş, bunun üzerine peşmerge güçleri işgal ettikleri yerleri 26 Mart 1991 tarihinde terk ederek kuzeve doğru kaçmışlar. Bağdat yönetiminin zulmünden kurturmak için birçok Türkmen aile Altunköprü'ye ulaşmış, Saddam yönetimi Altunköprü'de yaşayan, buraya sığınan Türkmen gençleri toplamış ve bu gençler katledilerek bir çukurun içine atılmıştır. 28 Mart 1991'de Irak ordusu Altunköprü'de 100'e yakın Türkmeni katlettiği olay tarihe Altunköprü katliamı olarak geçmiştir.²⁴

Kerkük'e yakın önemli Türk yerleşimlerinden biri olan Tuzhurmatu'da 1954, 2003 ve 2011 yıllarında sivil Türkmen halka yönelik silahlı saldırılar gerçekleşmiş ve birçok Türkmen hayatını kaybetmiştir. 6 Haziran 1954 günü yapılacak olan milletvekili seçimlerinde Irak hükümetinin dayatmacı politikasına karşı Tuzhurmatulular sert tepki göstermişlerdir. Seçimlerde Tuzhurmatuluların desteklediği adaya karşın Irak hükümetinin adayı çeşitli hilelerle seçimden galip çıkmak istemişlerdir. Bunun üzerine Tuzhurmatulular sokağa çıkmış ve yaşanan çatışmalarda Irak Türkmenleri şehitler vermiştir. 22 Ağustos 2003 gününde Tuzhurmatu'nun kutsal İmam Murtaza türbesine bombalı saldırı düzenlenmiş ve birçok Türk ölmüştür.²⁵ Benzer şekilde, 23 Ocak 2013 gününde canlı bomba saldırısı sonucunda 24 kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmıştır. 25 Haziran 2013 tarihinde yapılan başka bir terör saldırısında Irak Türkmen Cephesi Başkan yardımcısı Ali Haşim Muhtaroglu ve Selahattin İli Vali yardımcısı Ahmet Abdülvahit Koca ile birlikte 11 Türkmen ölmüştür.²⁶

Öz olarak, Irak Türkleri Osmanlı devleti bölgeden el çekirildikten sonra milli, kültürel asimilasyona tabi tutulmuşlar buna direndikleri her durumda ise katliamlara maruz kalmışlardır. Özellikle 1960'lardan itibaren Irak yönetimini elinde tutan Baas rejiminin Türkmenlere yönelik uyguladığı baskıcı ve acımasız politikalar İngiliz ve krallık dönemleri yönetimlerin tutumlarından daha ağır olmuştur. Baas rejimi Türkmenleri tutuklamış, zorunlu göçe tabi tutmuş, topraklarını elinden almıştır ve birçok Türkmen köyü tamamen yıkılmıştır. Türkmen liderlerine ve Türk milliyetçisi şahıslara idam cezaları verilmiştir. Türkmen aileleri zorunlu göçe tabi tutulmuş, Türkmen memurları Irak'ın güney bölgelerinde Türkmen yerleşim yerlerinden uzak şehirlere tayin edilmiştir. Türkmenlerin arazileri elinden alınmış, Türkmenler ticaretle uğraşmaktan men edilmiş, kendi bölgelerinde mesken yapma ya da mülk satın almalarını yasaklanmıştır. Türkmenlerin ana dilleriyle konuşmaları ve Türkçe soyadları kullanmaları da yasaklanmıştır. Ayrıca, şehir, kasaba, köy, cadde-lerin hatta spor kulüplerinin Türkçe isimleri değiştirilmiş, birçok dernek ve sendikanın Araplaştırılmasına yönelik uygulamalar gibi milli kimliği asimile edecek ağır yöntemlere başvurmuşlardır.²⁷

²⁴ Suphi Saatçi, *Altunköprü*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2018, s. 68-80.

²⁵ Erşat Hürmüzlü, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2006, s. 174.

²⁶ Suphi Saatçi, *Irak Türkmen Boyları*, Ötüken, İstanbul, 2015, s. 188.

²⁷ Habib Hürmüzlü, *Irak'ın Hukuki Yapısı İçinde Türkmenler*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2020, s. 53.

7. Irak'ta Türk Mezar Taşları

7.1. Erbil

Erbil şehrinin tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Türkmenlerin Erbil'e yönelişleri ve bu bölgeye yerleşimleri özellikle Büveyhliler döneminde (1055) olmuştur; çünkü Büveyhi ordusunun çoğunluğu Türk boylarından oluşmaktaydı.²⁸ Erbil'de Türk hâkimiyeti Zeyneddin Ali Küçük ile kurulmuş, 1168 yılında ölünce yerine kardeşi Muzaffereddin Abu Sait Gökbörü geçmiştir. Gökbörü çağında Erbil büyük bir mevkiye erişmiş, saltanatının başkenti Erbil ihya edilmiştir. Gökbörü tarihi Erbil Minaresini imar ettirmiştir. Erbil Moğol istilasının ardından Karakoyunlular, Akkoyunlular, sonrasında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.²⁹ Osmanlı döneminde genel olarak Irak'ta özelde Erbil şehrinde Türkmen mevcudiyetine büyük katkı sağlamıştır. Türkmen yerleşim yerleri sadece Erbil şehir merkeziyle sınırlı değil, Erbil'in etrafındaki Kurşoğlu, Düztepe, Konyan, Tatarova, Kızdır, Yedilızdır, Miniş, Parmak, Karaç, Mülkiye, Setye, Cağamir, Karaçok köyleri önemli Türkmen yerleşim yerleridir.³⁰

1915'lerde Erbil şehrinde beş altı bin hane yaşıyor olup ana dilleri Türkçedir. Çarşılarda, kahvelerde, evlerde, aile ocaklarında konuşulan Türkçe Azerbaycan ve Kafkasya Türkçesi lehçelerine yakındır.³¹ Erbil şehir merkezinde bulunan Türkmen mezarlığında ay yıldız mezar taşı tarihe tanıklık etmektedir (Foto 24).

7.2. Altunköprü

Altunköprü Kerkük'ün 42 km. kuzeybatısına düşen, Kerkük-Erbil-Musul karayolu üzerinde önemli bir Türkmen yerleşim yeridir.³² Altunköprü adının kökü hakkında değişik rivayetler bulunmaktadır. Köprü suyu adıyla da tanınan ırmağın her kolu üzerinde bir köprü inşa edilmiş. Irmağın yukarı kolu Altunsu adıyla tanındığı için, bu kolun üzerinde köprü yapıldığı zaman bu köprüye Altunsu Köprüsü adı verilmiş ve zamanla halk ağzında bu isim Altunköprü'ye dönüşmüştür. Kerkük'e bağlı bucak olan Altunköprü özellikle Erbil ile Irak'ın güney şehirleri arasında Zap ırmağı üzerinden geçişe en elverişli bölge olması dolayısıyla tarihin her döneminde ulaşım yolu üzerinde olmuştur.³³

Altunköprü halkı tamamen Türkmen'dir. Tarih boyunca kasaba halkının nüfusunu meydana getiren Türkmen oymak, tayfa ve aile adları varlıklarını sürdürmektedir.³⁴ Şehrin ortasında yer alan İmam Özbek Baba türbesi de Türk simgelerinden biridir. 1991 Altunköprü Türkmen şehitliğinde yer alan mezar taşlarının büyük kısmında ay yıldız motifi yer almıştır (Foto 25-26).

²⁸ Ümit Cevzeli, *Erbil'de Türkmen Tarihi*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 2021, s. 32.

²⁹ Erşat Hürmüzlü, *Irak Türkmenlerinin Dünya Görüşü*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2019, s. 237.

³⁰ Cevzeli, *a.g.e.*, s. 142.

³¹ Kerkük, *a.g.e.*, s. 50.

³² Necat Kevseroğlu, *Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Fuzuli Matbaası, Kerkük, 2012, s. 43.

³³ Saatçi, *Altunköprü*, s. 15-18.

³⁴ Saatçi, *Irak Türkmen Boyları*, s. 130.

7.3. Kerkük

Kerkük, Bağdat-Erbil karayolu üzerinde bulunmaktadır, Irak'ın Bağdat, Musul ve Basra'dan sonra önemli dördüncü kentidir. 1055 yılında Selçukluların Irak coğrafyasına hakim olmasıyla Kerkük bölgesinde başlayan Türkleşme süreci yeni Türk boy göçleriyle hızlanmış, 14.yüzyılın ortalarına doğru Türkleşme doruk noktasına ulaşmıştır. Kerkük'ün 20.yüzyılın başlarında tamamen Türk olduğu ve halkın Türkçe konuştuğu bilinmektedir.³⁵ İhsan S. Vasfi'nin anılarında;

*“Kerkük'te doğdum. Sağım solum her yanım hep Türk, hepsi Türkçe konuşurlardı. Evde olduğu gibi komşuda, çarşıda, yolda, okulda ve devlet sarayında konuşulan dil Türkçeydi. Yıl 1936 Kale ilkokulunda eğitim ve öğretim Türkçe, öğretmenler hep Türk'tü... Dersler Türkçe anlatılırdı.”*³⁶

Kerkük'ün en eski yerleşim yeri olan Kerkük Kale Şehitliğinde Osmanlı döneminde görev almış idarecilerin ve Kerkük eşrafına ait mezar taşlarında ay yıldız bulunmaktadır (Foto 27). Kerkük'ün en büyük mezarlığı olan Musalla mezarlığında Kerkük'ün tanınmış şair, yazar, eğitimci ve benzeri şahsiyetler yatmaktadır. Irak Türkmen davasının önemli simgelerinden Nejdet Koçak burada yatmaktadır (Foto 28). 16 Ocak 1980'de Koçak Saddam rejimi tarafından suçsuz yere idam cezasına çaptırılmıştır. Ay yıldızlı mezar taşında şunlar yazmaktadır;

*“Koçak der ki adım kalsın yadigar
Üzölmeyin bana yoksa bir mezar
Bize destan yazılmazsa ne çıkar
Kerkük öste gezinen bir bayrağım
Elbet bir gün azad olur toprağım”*³⁷

Musalla mezarlığında Kerkük Türklerine ait diğer mezar taşlarında da ay yıldız rastlanılmaktadır (Foto 29-30).

7.4. Tuzhurmatu

Tuzhurmatu, Kerkük'ün 78 km. güneydoğusuna düşmektedir, Bağdat-Kerkük karayolu üzerindedir. Kerkük'ten sonra en büyük Türkmen yerleşim yerlerindedir. Şehirde tuz kaynakları ve bol miktarda hurma ağaçları bulunmaktadır. Tu eki de Moğolco'da geçen ve Türkçe'de -lı, -li sıfat eklerine tekabül etmektedir. Tuzhurmalı anlamına gelmektedir.³⁸

Tuzhurmatu 1946 yılına kadar, Kifri ilçesine bağlı bir bucaktı. 1947 yılında ilçe olan Dakuk (Tavuk)'a bağlanmış, sonrasında Tuzhurmatu ilçe merkezi olmuş ve Dakuk (Tavuk) ona bağlı bucak olmuştur. Saddam Hüseyin rejimi Kerkük'ün tabii bir uzantısı olan Tuzhurmatu'yu Kerkük'ten idari olarak ay-

³⁵ Saatçi, a.g.e., s. 141.

³⁶ İhsan Vasfi, *Yazdıklarım*, Haz:S.Saatçi, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2021, s. 191.

³⁷ Suphi Saatçi, *Hasretin Adı Kerkük*, Ötügen, İstanbul, 2008, s. 37.

³⁸ Kevseroğlu, *Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, s. 460.

rılmış ve Selahattin (Tikrit) vilayetine bağlamış, böylece Türkmenlerin yoğun olarak idari anlamada bir vilayette toplanmasının önüne geçilmiştir.³⁹ Tuzhurmatu Türkmen mezarlığında 2003 yılında şehit olanların mezar taşlarında Erbil ve Kerkük'te tespit edilen mavi zemin üzerinde ay yıldız motiflerinin benzerleri işlenmiştir (Foto 31).

7.5. Türkalan

Türkalan köyü Kerkük'ün Tazehurmatu bucağına bağlıdır, Kerkük'ün 12 km. güneybatısındadır. 16.yüzyıla ait Osmanlı tapu defterlerinde köyün varlığına şahit olunmaktadır.⁴⁰ Köyün sakinleri Türkmenlerden oluşmaktadır. Türkalana köyü 1987'de Saddam rejimi tarafından Tikrit yolunda Mucamma al-Kadısiye kampına sürgün edilmişlerdir.

Türkalan Irak Türkmen Cephesi büro sorumlusu Mutasam Hürmüzlü köy hakkında şu cümleleri aktarmıştır;

“Geçim kaynağımız ziraat ve hayvancılık. Köyde Hürmüzlü, Ocuşlu (veya Oduşlu), Çavuşlu, Seyidler, Bayati aşiretleri var. 1987'den evvel burası güzel bir köydü; ama Türkmen olduğumuz için Saddam rejimi buraları yıktı, dağıttı. Bizleri Tikrit yolunda Kadisiye köyünde çiftçiler için yaptıkları barakalara yerleştirdiler. Beşir, Türkalan, Kümbetler, Yayçı, Bulava, bu beş Türkmen köyü 1987'de yıkıldı. Türkmen olduğumuz için, ev ve toprak alamıyorduk. 1987'de Türkalan köyünde bir cami, bir okul, beş yüz ev vardı. 2003'ten sonra eski yerimize dönüp öz kendi paramızla evlerimizi yaptık, hükümet bir şey vermedi, kendi çabalarımızla ITC (Irak Türkmen Cephesi) olarak çalışarak köyümüzü yeniden imar ettik. Şimdi yedi ilkokul var, Yorgantepe, Hürmüzlü, Muhammed Fatih, Türkalan, Yeni Türkalan, Atlar, Hürmüzlü. Türkalan kız ve erkek liseleri mevcut. Bu yıl Türkçe ders veren lise açtık. Yedi cami var, her çeşit dükkân var, bin sekiz yüz altmış sekiz adet ev var. Köyün esası Türkmen'dir.”⁴¹

Köy mezarlığında Türk mimarisiyle inşa edilmiş türbeler ve ay yıldızlı mezar taşları varlığını sürdürmektedir, taşlarda Kerkük hoyrat örneklerine rastlanılmaktadır (Foto 32).

*“Dikenleri atıpsan
Gülü güle katıpsan
Ne mutlu o toprağa
Sen içinde yatıpsan”*

Sonuç

Mezar taşları tarihsel milli geleneğin devamlılığını ispatlayan en önemli ve temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Kültür tarihinde Türk mezar üslubu kendine has öğelerle, motiflerle oluşmuştur. Moğolistan'dan Rumeli bölgesine kadar geniş coğrafyada Türklere ait mezar taşları diğer milletlerin

³⁹ Hürmüzlü, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, s.172.

⁴⁰ Kevseroğlu, a.g.e., s.452.

⁴¹ Yasin Cemal Galata, “Türkalan'da Bayram Sevinci”, *Kardaşlık Dergisi*, Sayı 81, 2019, s. 28-30.

taşlarından farklılık göstermektedir. Taşların büyük çoğunluğunun üstünde Türk boy damgaları, eski Türk yazıtları, Türk maddi kültürü öğelerinden semboller yer almaktadır. Özellikle ay yıldız motifi Türk mezar taşlarında sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Çalışmamızda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Lefkoşa, Gazimagusa, Lefke, Yeşilköy'de ve Irak Türkmeneli coğrafyasında Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tuzhurmatu ve Türkelan bölgelerinde tespit ettiğimiz ay yıldız mezar taşlarıyla Türk Coğrafyasının iki farklı noktasında ortak kültürel kodlar belirtilmiştir.

Osmanlı hakimiyetinin sona ermesinden birçok Türk bölgesinde yaşanan katliamlar, zulümler Kıbrıs ve Irak'taki Türklere yönelik de yapılmıştır. 1950'lerde EOKA terör örgütü Kıbrıslı Türklerin adada varlıklarının sona ermesi için planlı şiddet eylemleri düzenlenmiştir. Irak Türklere ise 1920'lerden günümüze kadar farklı dönemlerde baskı politikaları uygulanmıştır.

Kıbrıs Türkleri mezar taşlarına Türkçe yazılar ve fotoğraflarla dönemin ruhunu işlemişler. Irak Türkleri ise Türkçe hoyratlarla milli kimliklerini taşlara işlemişlerdir. Tarihin farklı dönemlerinde mağduriyetler, baskılar, katliamlara maruz kalan iki farklı coğrafyadaki Türk toplumları milli kimliklerinin en önemli simgelerinden biri olan ay yıldız motifini mezar taşlarına kazımışlardır. Kıbrıs ve Irak Türklere ait ay yıldız mezar taşları geçmişten günümüze ses vermeye devam edeceklerdir.

Kaynaklar

- AYAZ, Fatih Yahya: *Memlûk-Kıbrıs İlişkileri*, TTK, Ankara 2016.
- BERATLI, Nazım: *Kıbrıslı Türklerin Kökeni ve Kıbrıs'ta Bektaşilik*, Kalkedon, İstanbul 2008.
- BERATLI, Nazım: "Tarih Boyunca Yabancıların Kaleminden Lefke Kasabası". *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 3 (5), 17-28, 2019.
- CEVZELİ, Ümit: *Erbil'de Türkmen Tarihi*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 2021.
- ÇORUH, Haydar: *Sultan İkinci Mahmud döneminde Kıbrıs (1808-1839)*, TTK, Ankara, 2017.
- GALATA, Yasin Cemal: "Türkelan'da Bayram Sevinci", *Kardaşlık Dergisi*, Sayı 81, 28-30, 2019.
- HILL, George: *Kıbrıs Tarihi*, (çev: Nazım Can Serbest), İş Bankası, İstanbul, 2010.
- HÜRMÜZLÜ, Erşat: *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2006.
- HÜRMÜZLÜ, Erşat: *Irak Türkmenlerinin Dünya Görüşü*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2019.
- HÜRMÜZLÜ, Habib: *Irak'ın Hukuki Yapısı İçinde Türkmenler*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2020.
- KERKÜK, İzzettin: *Haşim Nahit Erbil ve Irak Türkleri*, İstanbul, Kerkük Vakfı, 2004.
- KEVSEROĞLU, Necat: *Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Fuzuli Matbaası, Kerkük, 2012.
- KEVSEROĞLU, Necat: *Kerkük'te İlkler*, Kerkük, 2021.
- KURTULUŞ, Hatice, PURKIS, Semra: *Kuzey Kıbrıs'ta Türkiyeli Göçmenler*, İş Bankası, İstanbul, 2014.
- ÖZKUL, Ali Efdal: *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Dipnot, Ankara, 2010.
- PELER, Gökçe Yükselen: "Aya Androniko'nun İslami Balbalları: Kıbrıs Yeşilköy'de Bulunan Bazı Mezar Taşları Üzerine Toplum-Dilbilimlik Düşünceler", *İ.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57, 179-196, 2017.
- SAATÇİ, Suphi: *Irak'ta Türk Varlığı*, TTT Yayınları, İstanbul, 1996.
- SAATÇİ, Suphi: *Hasretin Adı Kerkük*, Ötügen, İstanbul, 2008.
- SAATÇİ, Suphi: *Irak Türkmen Boyları*, Ötügen, İstanbul, 2015.
- SAATÇİ, Suphi: *Altunköprü*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2018.
- SAMİ, Ahmed: "1914-1918 Cihan Savaşı Kıbrıs İngiliz Esir Kamplarında Ölen Ve Mağusa'da Toprağa Verilen Şehitlerimiz", *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 1 (1), 95-103, 2017.
- TERZİOĞLU, Nazım: *Kerküklü Mustafa Gökkaya*, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2014.
- VASFİ, İhsan: *Yazdıklarım*, Haz: Suphi Saatçi, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2021.
- YILDIRIM, Hacı Osman ve diğ: *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı Yayın Nu:43, Ankara, 2000.

Gazimagusa/ KKTC

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 16

Fotoğraf 15

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

Lefke / KKTC

Fotoğraf 19

Yeşilköy - Dipkarpaz / KKTC

Fotoğraf 20

Fotoğraf 22

Fotoğraf 23

Fotoğraf 21

Erbil / İRAK

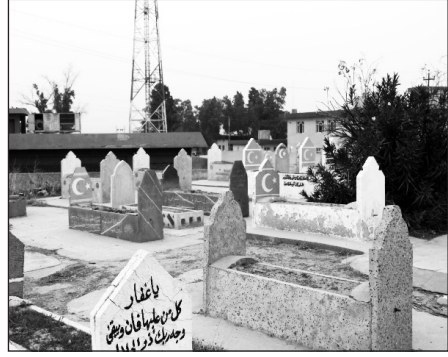

Fotoğraf 24

Altunköprü / İRAK

Fotoğraf 25

Fotoğraf 26

Kerkük / İRAK

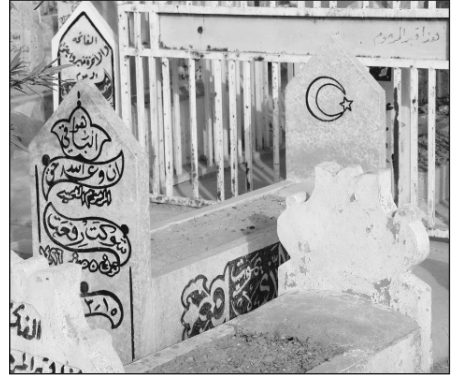
Fotoğraf 27

Fotoğraf 28

Fotoğraf 29

Fotoğraf 30

Altunköprü / IRAK

Fotoğraf 31

Türkalan - Kerkük / IRAK

Fotoğraf 32

Extended Abstract

Cyprus and Iraqi Turks in the Footsteps of the Crescent and Star

Gravestones are the cultural genetic codes of a nation. Turks have protected and guarded the tombstones, which they have given importance since ancient times. Turkish tribe stamps and inscriptions, various common cultural motifs, as well as the crescent and star symbol are often embroidered on Turkish tombstones in the wide Eurasian geography.

Turks have used the crescent and star in many different areas in the geography of Turkestan since ancient times. Although it started to be used more frequently with Selim The 3rd during the Ottoman Empire period, the Ottoman sultans used the moon (crescent) figure on flags in the previous periods. After the 19th century, the crescent and star, which was frequently used in state emblems, became the official flag of the Republic of Türkiye. Especially in Western European sources, the use of the star and crescent symbol to represent Turks is quite common.

Throughout history, Cyprus has been dominated by different civilizations such as Egypt, Hittite, Greek, Sumerian, Phoenician, Assyrian, Persian, Alexander the Great, Roman, Byzantine, British Templar Knights, Mamluks, Venice and the Ottoman Empire. The landing of the Ottoman army on Cyprus under the leadership of Lala Mustafa Pasha started from the south of the island, Tuzla was conquered on 3 July, and Nicosia on 9 September, 1571. There was no political problem between Greek Cypriots and Turks until the Greek revolt that started in the Morea in 1821. During the reign of Sultan Mahmud The 2nd, they benefited more from the reforms than Muslims. Despite all the innovations in 1821 and 1833, Greek Cypriots revolted against Turks. With the Cyprus Convention agreement between the Ottoman Empire and England on June 4, 1878, the right to govern Cyprus was transferred to England.

From 1923 to 1959, the Greeks made armed attempts to change the status of the island. In 1955, the Greeks mobilized the EOKA terrorist organization and their biggest goal was to destroy the Turkish Cypriots. The Turkish Resistance Organization (TMT) was established in 1956 upon the increase of attacks against the Turkish Cypriot People. TMT has fought successfully against attempts to annex Cyprus to Greece. In the face of the rejection of the law that proposed an amendment to the 1960 Constitution of the Republic of Cyprus, the Greek Cypriot terrorist organization EOKA attacked Küçük Kaymaklı near Nicosia on 22 December, 1963 to expel the Turks from the island, giving the beginning of the events that went down in history as “Bloody Christmas.” Greek mercenaries caused the Turkish Cypriots to flee from 203 villages and many people were martyred, missing and injured.

Turks, who migrated to Iraq intensively in the 9th and 11th centuries, live in the central, northern and northwestern regions of Iraq today. The Iraqi Turks, who were constantly fed by the migrations of Turkish tribes until the Ottoman period, constitute approximately twelve percent of the general popu-

lation. The Turkish states that established dominance in Iraq are as follows; Seljuks (1055-1194), Atabeyns (1127-1233), Celayirs (1339-1410), Karakoyunlus (1411-1468), Akkoyunlus (1468-1508), Safavids (1508-1534), Ottomans (1534-1918).

Settlement of Turks in Iraq started in the seventh century, mostly in the Seljuk period, and in the last stage, because of the settlement policies made in the Ottoman period. In order to secure an important province like Baghdad, the Ottoman state kept the Turkish identity of the region alive until today, by placing the Turkish population on a large security strip stretching from Tal Afar in the northwest of today's Iraq to Mendeli, which is considered the extreme settlement in the southeast.

Iraqi Turks were subjected to national and cultural assimilation after the Ottoman state was expelled from the region. Especially since the 1960's, the oppressive and brutal policies of the Baath regime, which had been in control of Iraq, towards the Turkmen were more severe than the attitudes of the British and kingdom of Iraq periods. The Baath regime captured the Turkmen, forced them to migrate, took their lands, and many Turkmen villages were completely destroyed. Turkmen leaders and Turkish nationalist individuals were given death sentences. Turkmen families were subjected to forced migration and Turkmen officers were assigned to cities far from Turkmen settlements in the southern regions of Iraq. The Turkmen were deprived of their lands, were barred from dealing with trade, and were forbidden to live or buy property in their own regions. It is forbidden for Turkmen to speak their mother tongue and take Turkish surnames. The Turkish names of cities, towns, villages, streets and even sports clubs were changed, and many associations and unions resorted to heavy methods such as Arabization practices.

The Turkish Cypriots and Iraqis, who were subjected to massacres and cultural assimilation in different times after the end of the Ottoman rule, have preserved them to the present day with a national symbol, a crescent and star tombstone. Common gravestones engraved with crescent and star in two different geographies are the most important proof of cultural unity. National feelings against the atrocities against Turks that started in Cyprus in the 1950's are engraved on the tombstones of Nicosia Küçük Kaymaklı, Famagusta, Lefke, Karpaz Yeşilköy. In the Turkmeneli region of Iraq (Telafer, Erbil, Altunköprü, Kirkuk, Tuzhurmatu, Dakuk, Mendeli) tombstones with crescent and star motifs have been carried to the present day, starting from the last period of the Ottoman Empire.